

ГЛУХОВСКАЯ ПЕВЧЕСКАЯ ШКОЛА КАК ОСНОВА ОТЕЧЕСТВЕННОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ВОКАЛЬНО-ХОРОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ В XVIII ВЕКЕ

В статье predetermined значимость феномена Глуховской школы пения в социокультурных процессах XVIII ст. Выясняются принципы функционирования школы, ее традиции.

Ключевые слова: Глухов, пение, отбор, подготовка.

I. L. BERMES

GLUKHIV SINGING SCHOOL AS THE BASIS OF NATIVE PROFESSIONAL VOCAL AND CHORAL EDUCATION IN THE XVIIIth CENTURY

The article defines the significance of Glukhiv singing school phenomenon in the sociocultural process of the XVIIIth century. It also deals with the principles of the school functioning and its traditions.

Key words: Glukhiv, singing, selection, training.

Культурний розвиток суспільства в діахронічному аспекті – невпинний процес, спрямований на засвоєння та використання здобутків минулого, водночас – формування на їхній основі нових надбань і їх впровадження у практику. Це стосується передусім музичної освіти – одного з вагомих чинників культурного піднесення, у якому найбільш повно проявляється механізм збереження та трансляції досвіду. Принципи та методи організації навчально-освітньої діяльності вельми часто репрезентують присутні взірці культуротворчого поступу, стають органічним елементом загальнонаціональної освітньої системи. Врешті-решт, вивчення музично-освітніх традицій минулого – це засіб передачі культурних цінностей, «канал», через який проходить головний для цієї культури зміст, у котрому «органічно поєднується старе й нове, генеруються нові моделі дійсності» [2, с. 2].

У XVIII ст. в козацько-гетьманській державі склалися досить сприятливі умови для піднесення освіти, зокрема спеціальної, професійно зорієнтованої – музичної. Блискучим репрезентантом цього креативу була діяльність Глухівської школи співу та інструментальної музики, що близько сорока років утримувала статус центру виховання фахівців у галузі музичного мистецтва, піднесення української вокально-хорової культури. У цьому першому на Лівобережній Україні музичному навчальному закладі сформувалися традиції, що сприяли закладенню фундаментальних основ вітчизняного вокально-хорового виховання.

Глухівська музична школа – взірець високого вишколу співаків (дітей і дорослих), підготовки кадрів для виконавських колективів, зокрема Петербурзької придворної капели. Її значення в піднесенні української музичної освіти і культури важко переоцінити. Життєдайність цього музично-освітнього закладу виявляється в тісному зв'язку музичної практики з джерелами національної культури, споконвічними українськими художніми та світоглядними традиціями.

Дослідження про Глухівську школу співаків не мають цілеспрямованого та систематичного характеру. Саме з цієї причини матеріалів про цей навчальний заклад обмаль: стаття П. Єфименка «Школа для обучения певчих, назначавшихся ко двору», вміщена в часописі «Киевская старина» (1883), та праця К. Харламповича «Малороссийские влияния на великорусскую церковную жизнь» (Казань, 1914); розвідки українських учених, зокрема К. Майбурової [8] та В. Іванова [4]. Діяльність цього навчального осередку частково була предметом уваги Л. Корній (Історія української музики. Ч.1 (від найдавніших часів до першої половини XVIII ст.), В. Іванова (Співацька освіта в Україні у XVIII ст.), Д. Антоновича (Українська культура), Л. Горенко («Про набори українських співаків до Придворної імператорської капели (XVII – XIX ст.)»), А. Болгарського та Д. Болгарського (Сучасні тенденції розвитку музичної освіти в Україні), А. Кулієвої (Історичні засновки української

традиційної освіти при церкві та музичний професіоналізм), О. Васюти (До витоків вокального та вокально-хорового мистецтва Чернігівщини (XVII–XVIII ст.), В. Михайлець (Вокальна основа хорового мистецтва: історичний та теоретичний аспекти) та ін. Феномен Глухівської школи досліджували також Г. Локощенко, О. Кононова, М. Рибаків, В. Белашов.

Мета статті – систематизація матеріалів про Глухівську співочу школу як навчальний заклад, що відіграв вагомий роль у формуванні засад музичного професіоналізму у вітчизняній культурі.

У невеликому Глухові – резиденції гетьманського уряду, що відіграв значну роль у суспільному і культурному житті України, ще до офіційного відкриття музичної школи, у 10-х–30-х роках XVIII ст. проводився відбір дітей із достатніми музичними здібностями (насамперед бралися до уваги вокальні дані та координація між слухом і голосом – І. Б.) для подальшого навчання. Ця практика здійснювалася під контролем гетьмана та генеральної старшини. Тому указ Колегії іноземних справ (від 24 серпня 1730 р.) – «учредить школу и определить мастеров для отправления в дом Ея императорского величества...» [4, с. 21] – тільки легалізував уже чинну систему.

Глухівська співоча школа, яку В. Іванов слушно називає першим вітчизняним навчальним центром «вокально-хорової... освіти» [4, с. 21], була заснована за наказом імператриці Анни Іоанівни та за сприяння гетьмана України Д. Апостола. Цим навчальним осередком опікувалися гетьмани І. Скоропадський, П. Полуботок, К. Розумовський та ін. Вони не тільки були його протекторами, а й забезпечували заклад учителями, виділяли для нього кошти. Велику підтримку співоча школа мала і від уряду.

Дослідники, які спорадично торкалися історії діяльності Глухівської школи співу та інструментальної музики, подавали 1738 р. як дату її заснування. Втім, К. Майбурова, детально вивчивши архівні документи та матеріали, припустила, що школа була заснована «декількома роками раніше» і «поповнювала штат придворних співаків і музик ледве не протягом трьох десятиріч XVIII сторіччя (30–40–50-і роки)» [8, с. 126]. Ця гіпотеза має чітке підґрунтя і дає підстави вважати, що школа діяла вже у 20-х роках. Про це наводить дані К. Харлампович: вже 1714 та 1718 рр. регент І. Поповський відправляв із Глухова «підготовлених півчих для царського двору» [9, с. 822]. В. Іванов схиляється до думки, що навчання співаків могло проводитися і в місцевих церковних школах (Михайлівській, Троїцькій, Миколаївській чи Монастирській), які давали достатній вокально-хоровий вишкіл. Історик М. Плохинський вирізняє серед них Михайлівську і вказує, що в 1724 р. славився співом її учень С. Кресторез [4, с. 21]. Чудовий хоровий спів лунав і в старовинній Миколаївській церкві, довершена краса звучання якого «вразала заїжджих іноземців» [3, с. 157]. То ж співаки могли виховуватися й у цій церкві.

У справі придворного співака К. Рубанова є відомості про існування в Глухові «півчого палацу монаршого» – спеціального житлового будинку, в якому готували кадри для царського хору [10, с. 32]. Цей факт указує на відбір обдарованої української молоді, її навчання в спеціальній школі. Прикладом, який підтверджує цей здогад, є дані про 11 співаків, які до березня 1730 р. вчилися в Глухові, відтак за наказом гетьмана Д. Апостола були відправлені до царського двору з козаком Я. Лобусом [11, с. 26].

Хоча постанову про заснування в Глухові спеціальної школи підготовки придворних співаків було видано у вересні 1738 р., П. Єфименко подає відомості про її утримання за державні кошти у попередні роки: «1736 р. на школу було виділено 50 крб., 1737 – 100 крб., 1738 – 250 крб.», що на той час було немало [8, с. 133].

Ще одним доказом того, що школа діяла до офіційної дати її відкриття, був едикт про відправку до двору Анни Іоанівни одинадцяти співаків із Глухова у серпні 1738 р. на чолі з регентом Ф. Яворовським. Після їхнього прибуття до Петербурга було видано указ про впорядкування чи, радше, реорганізацію школи. У ньому йшлося: «из оставшихся за отсылкою сюда певчих оставить одного регента, который бы в пении четверогласном и партесном был совершенно искусен, и учредить небольшую школу, в которую набирать по всей Малой России из церковников, також из казачьих и мещанских детей и протчих и содержать всегда в той школе до двадцати человек, выбирая, чтобы самые лучшие голоса были, и велеть их оному регенту обучать киевского, також и партесного пения, а при том, сыскав искусных мастеров из иностранных и из Малороссии, велеть их оных же учеников обучать и струнной музыке, а

именно: на скрипиче, на гусях, на бандуре, дабы могли на оных инструментах с нот играть; и которые пению, також и на струнной музыке обучены будут, и с тех во вся годы лучших присылать ко двору ея императорского величества человек по десять, а на те места паки вновь набирать, и пока те учителя в школе обучать будут, давать им надлежащее жалованье, а ученикам определить на пропитание и платье, и обувь сколько потребно...» [8, с. 133–134].

У директивному документі містилися загальні положення, зокрема й про навчання співу, гри на музичних інструментах, утримання школи, підшукування найкращих учителів-професіоналів тощо. Детальні ж умови діяльності школи були розроблені на основі імператорського указу від 21 вересня 1738 р. № 7656 – «Екстракт». Наведемо деякі з них:

«...2. Для навчання знайти умілого регента, «человека доброго в пении и в составлении нот искусного».

3. Знайти 20 учнів, вибрати їх у церковних хорах (через Чернігівську консисторію та архієпископів київського та переяславського) і в Ніжинському та Чернігівському полках. Коли ж буде знайдено учнів та регента, влаштувати відбір: «Из тех хлопцев выбрав, оставить угодных в Глухове при школе, а именно регента одного, хлопцев лутчих голосов семнадцать, да для играния на струнной музыке приискать мастеров гуслиста, бандуриста из малороссиян, ...чтобы на оных инструментах из показанных хлопцев семь человек обучали струнной музыке по ноте».

4. Для утримання школи було асигновано 100 карбованців на рік з розрахунку: регентові – 50, басистові – одному 5 крб., всім учням (...) – на взуття, шапки тощо – по два карбованці. За добре навчання видавати як заохочення по 10 копійок на місяць кожному. Платню педагогам, гуслистові та бандуристу – по 20 крб. на рік...» [8, с. 134].

Навчальний процес, фінансово-господарські витрати контролювалися гетьманом і працівниками Генеральної військової канцелярії, а також бурмістром Никифором Шолупіні, який за розпорядженням генерального обозного Якова Лизогуба ревізував, як учні забезпечувалися харчуванням, одягом і платою. Навчання було зорієнтоване на підготовку співаків і задоволення освітніх і культурних потреб у вітчизняних музичних кадрах.

Усіма організаційними справами в школі «займалася Канцелярія міністерського правління», – зазначає В.Іванов [4, с. 22]. Усе ж головним її завданням було інспектувати набори хлопців. Справа ця була нелегкою, бо навіть архієреї не відгукнулися на надіслане до них звернення допомагати і не скерували до Глухова жодної людини. Тоді, щоби розв'язати проблему, правитель Малоросії О. Рум'янцев (призначений на цю посаду в 1738 р. – І. Б.) відряджає у різні полки Слобідської України глухівського регента та чотирьох співаків, які залишилися в школі: «баса Павла Федорова, тенора Яківа Благотворителя, альтів Андрія Половинкіна і Федора Петрова» [4, с. 22]. Цей факт, що вибирати співаків було доручено навіть дискантам – «малим півчим», свідчить про високий рівень підготовки у школі.

Своє завдання посланці О. Рум'янцева успішно виконали. «Так, П. Федоров інформував 11, 14 і 26 лютого 1739 року про результати пошуків, а саме, що в Гадяцькому і Полтавському полках ним було знайдено «гідних хлопців у школу государеву». Такого ж вдалого результату досягнув і Я. Благотворитель, який «завербував» обдарованих учнів у Прилуцькому полку [4, с. 22].

Щодо цього відбору, то К. Майбурова уточнює: з близько 80 співаків, привезених до Глухова, гідними визнали тридцять три: «двох басистів, п'ятьох тенористів, шістьох дискантів, шістнадцять альтистів, чотирьох зарахували в музики» [8, с. 134–135].

Нові голоси для Придворної капели підшували щорічно, принаймні, впродовж 40–50-х років, відтак ці дані набувають спорадичного характеру (в 60-х рр. XVIII ст. – І. Б.). Місцева влада, духовні особи та світські урядовці повинні були всіляко сприяти – чинити «вспоможение». Найбільш активними «шукачами» голосів були «тенорист» Козма Іванов і регент Федір Федорович Яворовський» [4, с. 22], що був одним із найкращих учителів Глухівської школи. В «Екстракті» від 23 грудня 1738 р. йдеться про професійні якості регента – грамотна людина, «з добрими знаннями теорії і практики багатоголосого співу» [4, с. 22].

Ф. Яворовський працював у Глухові близько двох років (з 10 листопада 1736 р. до 1 серпня 1738 р.), потім упродовж двох місяців 1739 р. займався набором співаків. Він підготував «19 півчих, 12 із яких привіз у Петербург» [4, с. 22].

Поряд із Ф. Яворовським серед учителів Глухівської співочої школи вчені вирізняють ім'я О. Брежинського, якому «за наказом «правителя Малоросії» О. Рум'янцева ...доручалося вчити хлопчиків у школі не тільки співів і гри на музичних інструментах, а й танців» [4, с. 22]. Окрім того, О. Брежинський проводив набори співаків у Чернігівському та Ніжинському полках [12, с. 13]. Високий рівень вокально-інструментального навчання забезпечували також педагоги Ф. Негай (кінець 1750-х рр.), К. Каченовський (1754), С. Андрієвський (1758) та ін.

В. Іванов наголошує, що вимоги до вчителів і учнів були високими. «Регент... повинен був добре знати партесний спів і цього мистецтва вчити вихованців» [4, с. 22]. Разом з тим учні проходили спеціальну вокальну й інструментальну підготовку за вельми напруженим графіком. Л.Кияновська наголошує: «Рівень освіти в Глухівській школі був дуже високим, за два роки навчання хлопчики повинні були оволодіти не лише величезним репертуаром європейської і вітчизняної духовної музики, але й вивчити різні види нотації» [7, с. 127]. Хоча навчання співу провадилося без фахових програм і обмежувалося передачею вокального досвіду вчителів, школа стала осередком збереження українських співочих традицій. Набуті теоретичні знання, практичні вміння та навички закріплювалися в хорових колективах, зокрема виконанням складних багатоголосих творів без супроводу. Так, за даними історика А. Васильчикова 1732 р., «малі хлопчики перед їх відправкою до Петербурга проходили хорову практику в Глухівській церкві св. Миколая» [1, с. 33]. Суголосне твердження знаходимо у В. Іванова: «На факт проходження практичного стажування півчих у хорі Миколаївської церкви в тому ж році (1732 – І. Б.) вказує Генеральний підскарбій Я. Маркович» [4, с. 21]. Учений робить висновок, що школа Миколаївської церкви стала «базовим навчальним закладом у практичному вирішенні співацької підготовки набраних хлопців» [4, с. 21].

Варто нагадати, що приходом церкви св. Миколая керував Н. Шолупіні, який «мав непоганий голос» [4, с. 21] і впродовж 30-х років учив своїх прихожан нотного співу. Про достатній рівень хорового звучання свідчить те, що саме в цьому храмі найчастіше правилися Служби Божі на честь гетьмана і царської родини. Таким чином, можемо припустити, що при церкві св. Миколая діяла школа навчання співу, у якій практикувалися учні Глухівської школи, і вони поповнювали шеренги українських співаків у Придворній співочій капелі.

Головним завданням Глухівської школи, з якої виходили висококваліфіковані співаки, була підготовка кадрів для Придворної співочої капели, а також для українських церков. У 40-х роках Глухівська школа забезпечувала співочим штатом місцеві церковні хори, зокрема Миколаївську, Михайлівську, Троїцьку та ін.

Зауважимо, що художньо-виконавська практика, у якій би синтезувалися спів, гра на музичних інструментах і танець, не мала широкого впровадження. Очевидно, такий курс протримався недовго. Все-таки справа звелася, головним чином, до хорового співу та гри на музичних інструментах із домінуванням співочої діяльності.

У XVIII ст. вибраних дорослих співаків доправляли до Петербурга, а дітей – до Глухівської школи. Так, 1758 р. учасник церковного хору С. Андрієвський делегував до Придворної капели «півчих Івана Середу та Івана Новомлинського, та ще одного тенориста, а набраних 13 хлопчиків – до Глухова «во определенную там для обучения оных певчих квартиру» [6, с. 32].

Із часом інструментальну підготовку учнів перебрала на себе Петербурзька капела, а в кінці 1840-х років – і вокального виховання, про що йдеться в документі капели «Инструкции всем большим, имеющим в своем смотреии малых певчих».

В. Іванов стверджує, що хоча у кінці 40-х років XVIII ст. професійна підготовка співаків для Придворної співочої капели переміщалася з України в Росію, все ж Глухів «залишався своєрідним підготовчим і пересильним пунктом для набраних голосів» [4, с. 23], а школа завдяки цим функціям дістала назву «співацької квартири». Тут здібних учнів, обраних для навчання, перевіряли, недовго підготовляли (короткотривала діяльність школи пояснюється недостатністю матеріальної бази – І. Б.), відтак найбільш «гідних» відряджали до Петербурга.

К. Майбурова дійшла висновку про те, що школа мала свої традиції, «там було знайдено методи добору хлопчиків і методи нетривалого навчання співаків, що потім змогли

бути зараховані і до професійного, з багатими традиціями хору, що ним була Петербурзька придворна півча капела» [8, с. 136].

На слухну думку Л. Кияновської, «стрімкий злет Глухівської школи за недовгий період її існування став можливим завдяки надзвичайно розвинутій культурі України того часу, зокрема завдяки прекрасним традиціям початкової музичної освіти у церковно-приходських школах, вродженій музикальності народу» [7, с. 127].

Глухівська школа співу та інструментальної музики була «кузнею кадрів» – високопрофесійних фахівців (інструменталістів і співаків) для Петербурга, Москви. Наприкінці XVIII ст. вона занепадає, центр підготовки кваліфікованих музикантів переноситься до Києва, Харкова та Новгород-Сіверського.

Підсумовуючи відомості про Глухівську школу, В.Іванов акцентує, що в навчальному закладі «був закладений міцний фундамент вітчизняної професійної музичної освіти. ...Діяльність школи активно впливала на розвиток вітчизняного співацького мистецтва і музичної освіти...» [4, с. 23].

У культурному надбанні українців Глухівська музична школа – витвір вокально-хорового напрямку з яскравими національними рисами, а саме: неповторним тембром, повноцінним звуковим діапазоном, високою співочою формантою, достатньою силою звука. Ці прикмети сформувалися впродовж тривалого практичного досвіду народу й у ході історичних колізій і трансформацій набули загальнонаціонального характеру. Вони засвідчують талант народу, його високу самосвідомість і прагнення до самореалізації, самовиявлення. Випускники Глухівської школи співу були виразниками національного духу, української світоглядної ментальності не тільки в рідному, а й у чужинному середовищі.

Феномен Глухівської музичної школи невіддільний не лише від історичного контексту України, а й від культурних домінант епохи. Цей навчальний заклад став справжнім культурним явищем, у якому сформувалося нове мислення. Відтак навчально-виховний процес у школі сприяв формуванню нової особистості з чітко окресленим самоусвідомленням власної окремішності, самотності, самоцінності, ширше – національної ідеї як невід’ємного атрибута нації.

Вихованці Глухівської музичної школи як носії вокально-хорової майстерності поширювали в Росії традиції українського хорового виконавства та практики роботи з хором, найважливіше – українську пісенну культуру з усіма притаманними їй ментальними ознаками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Букач М. Особливості становлення вокально-хорової освіти на теренах України / М.Букач // Наукові праці МДГУ ім. П. Могили. – Миколаїв, 2001. – Т. 50. – Вип. 37. – С. 29–38.
2. Диденко В. Искусство. Духовная культура. Философия / В. Диденко. – Алма-Ата : Наука, 1990. – 200 с.
3. Дувірак Д. Дмитро Степанович Бортнянський / Д.Дувірак // Українська музична література від найдавніших часів до початку ХХ століття. – Ч. 1. – Тернопіль : Астон, 2000. – С. 156–179.
4. Іванов В. Нове про Глухівську школу / В.Іванов // Музика. – 1988. – № 6. – С. 21–23.
5. Іванов В. Співацька освіта в Україні у XVIII ст. / В. Іванов – К. : Музична Україна, 1997. – 289 с.
6. Киевская старина. – 1891. – Т. 32. – 104 с.
7. Кияновська Л. Максим Созонтович Березовський (1745–1777) / Л. Кияновська // Українська музична література від найдавніших часів до початку ХХ століття. – Тернопіль : Астон, 2000. – Ч. 1. – С. 126–143.
8. Майбутова К. Глухівська школа півчих XVIII ст. та її роль у розвитку музичного професіоналізму на Україні та в Росії / К. Майбутова // Українське музикознавство. – Вип. 6. – К. : Музична Україна, 1971. – С. 126–136.
9. Харлампович К. Малороссийские влияния на великорусскую церковную жизнь / К. Харлампович – Казань, 1914. – Т. 1. – 912 с.

10. ЦДІА України, фонд 51, опис 3, справа 3327, аркуш 1–2 (Про діяльність Глухівської школи півчих).
11. ЦДІА України, фонд 51, опис 3, справа 3527, аркуш 3–4.
12. ЦДІА України, фонд 51, опис 3, справа 6718, аркуш 3–4.

УДК 78.03(477):787

І. В. ПАНАСЮК

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОФЕСІЙНО-АКАДЕМІЧНОЇ БАНДУРНОЇ ШКОЛИ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ

У статті досліджуються умови формування української професійно-академічної бандурної школи у відповідному соціокультурному контексті. Окреслюється панорама українських культурних здобутків періоду «хрущовської відлиги» у їхньому зв'язку з бандурним виконавством. Доводиться непересічне значення української академічної школи бандурного виконавства як фактора формування національної ідентичності українського суспільства та культурної самобутності українців у світі.

Ключові слова: українська професійно-академічна бандурна школа, українська культура, кобзарство, бандурництво, період «хрущовської відлиги», системна професійна освіта, удосконалення бандури.

І. В. ПАНАСЮК

ФОРМИРОВАНИЕ УКРАИНСКОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-АКАДЕМИЧЕСКОЙ БАНДУРНОЙ ШКОЛЫ В СОЦИОКУЛЬТУРНОМ КОНТЕКСТЕ

В статье исследуются условия формирования украинской профессионально-академической бандурной школы в соответствующем социокультурном контексте. Представлена панорама украинских культурных достижений периода «хрущевской оттепели» в их связи с бандурным исполнительством. Доказывается непосредственное значение украинской академической школы бандурного исполнительства как фактора формирования национальной идентичности украинского общества и культурной самобытности украинцев в мире.

Ключевые слова: украинская профессионально-академическая бандурная школа, украинская культура, кобзарство, бандурництво, период «хрущевской оттепели», системное профессиональное образование, совершенствование бандуры.

I. V. PANASYUK

FORMATION OF UKRAINIAN PROFESSIONAL SCHOOLS OF ACADEMIC BANDURA IN THE SOCIOCULTURAL CONTEXT

The article is devoted conditions of formation of the Ukrainian professional academic bandura school in the relevant sociocultural context. It is defined view of Ukrainian cultural achievements of the period of «Khrushchev thaw» in their communications with bandura performing. It is proved of great importance Ukrainian bandura school academic performance as a factor in the formation of national identity in Ukrainian society and Ukrainian cultural identity in the world.